

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ГОРБАНЬ МАР'ЯНА ЮРІЙВНА

УДК 34.08 : 340.132

**СУДОВА ПРАВОКОНКРЕТИЗАЦІЯ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ЛУЦЬ Людмила Андріївна,
Львівський національний університет імені Івана Франка, професор
кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
УДОВИКА Лариса Григорівна,
Державний вищий навчальний заклад «Запорізький
національний університет», завідувач кафедри
історії і теорії держави та права

кандидат юридичних наук, доцент
ПОДРОЖНА Тетяна Станіславівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри філософії та теорії права юридичного
факультету

Захист відбудеться «04» грудня 2015 р. о 14:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14 (зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409)

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розісланий «03» листопада 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Функціонування та розвиток правової демократичної держави в Україні потребує ефективного правового регулювання, належного правового забезпечення інтересів учасників суспільних відносин. На створення якісної системи правових засобів, які покликані забезпечувати ефективність правового регулювання спрямована, насамперед, правотворча діяльність уповноважених суб'єктів. Проте, приписи, які складають нормативно-правовий комплекс, доволі часто мають загальний, абстрактний характер, що ускладнює процес їх застосування, а відтак, потребують конкретизації. Правоконкретизація є невід'ємною складовою будь-якого виду юридичної діяльності, зокрема й судової.

І хоча питання судової діяльності не обділені увагою як зарубіжної, так і вітчизняної юридичної літератури, зокрема вони відображені у працях Бігуна С.В., Малишева Б.В., Прилуцького С.В., Ремєскової Ю.О., Смородинського В.С., Шевчука С.В., Ярославцевої С.В., а питання правоконкретизації висвітлювались у працях Андрущакевич Ю.В., Власенка М.О., Вопленка М.М., Гаврилової Ю.О., Гамідова М.Ш., Гредескула М.А., Залоїла М.В., Колеснік І.В., Лазарєва В.В., Недбайла П.О., Ноздрачєва О.Ф., Овчиннікова О.І., Рабіновича П.М., Черданцева О.Ф., та інших, проте судова правоконкретизація залишається малодослідженою і донині. Деякі аспекти цієї проблематики висвітлювались у працях Безіної О.К., Дячук М.І., Кац А.К., Рафікова Р.Р., Шмельової Г.Г., однак і дотепер потребують належного наукового аналізу правозастосовча, правотлумачна та правотворча судова конкретизація, зокрема й в Україні.

Все це й визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах планових тем кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка «Загальнотеоретичні та філософські аспекти правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U004354), «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U003525), «Техніка та технологія юридичної практики» (державний реєстраційний номер 0115U003954).

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є виявлення закономірностей судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації, зокрема й в Україні.

Досягнення поставленої мети вимагало виконання таких основних завдань:

- систематизувати наукові позиції з питань правоконкретизації, судової діяльності, судової правоконкретизації;
- удосконалити положення про правоконкретизацію, судову діяльність та судову правоконкретизацію;

- виявити ознаки судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації;
- встановити проблеми судової правоконкретизації в Україні;
- запропонувати способи їх розв’язання;
- визначити етапи судової правоконкретизації та розробити методичні рекомендації її здійснення.

Об’єктом дослідження є правоконкретизаційна судова діяльність.

Предметом дослідження є закономірності правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої судової конкретизації, зокрема й в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є філософські підходи, логічні прийоми, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, вибір яких зумовлено предметом цього дисертаційного дослідження.

Діалектичний підхід дозволив розглядати судову правоконкретизацію як явище що розвивається.

Використання формально-логічних прийомів допомогло визначити поняття: «судова правоконкретизація», «судова правозастосовча конкретизація», «судова правотворча конкретизація», «судова правотлумачна конкретизація» та ін.

Соціологічні методи, зокрема метод аналізу документів, застосовувався для аналізу юридичних актів.

Герменевтико-правовий метод пізнання дав змогу з’ясувати зміст норм права, які визначили сутність та природу судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації.

Метод загальної теорії права дозволив виявити закономірності судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації, зокрема й в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. У вітчизняному правознавстві це дисертаційне дослідження є однією із перших загальнотеоретичних праць, в якій виявлено закономірності судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації, зокрема й в Україні.

Наукова новизна дослідження конкретизована в таких положеннях:

уперше:

- виявлено характерні ознаки судової правозастосовчої конкретизації та на їх основі сформульовано визначення поняття судової правозастосовчої конкретизації як спрямованої на відображення в конкретизуючому приписі, що об’єктивований у рішенні суду, точності та повноти змісту принципу, норми права у контексті визначених обставин справи, діяльності професійних суддів, що здійснюється в ході розгляду справи з метою її вирішення по суті та реалізації інтересів осіб, що беруть участь у справі;

- виявлено характерні ознаки судової правотлумачної конкретизації та на їх основі сформульовано визначення поняття судової правотлумачної конкретизації як діяльності суду чи

спеціально уповноважених органів судової системи, що спрямована на забезпечення одноманітного та точного розуміння змісту принципу, норми права за визначених обставин та їх відображенні в судових рішеннях та інтерпретаційних актах;

– виявлено характерні ознаки судової правотворчої конкретизації та на їх основі сформульовано визначення поняття судової правотворчої конкретизації як діяльності суду вищих інстанцій чи спеціально уповноваженого судового органу, спрямованої на відображення точності, повноти та максимальної правової визначеності нормативно-правових приписів, що об'єктивуються у судових актах;

удосконалено:

- положення про природу судової діяльності;
- положення про природу правоконкретизації;
- положення про природу судової правоконкретизації;

набули подальшого розвитку:

- визначення поняття «судова діяльність»;
- визначення поняття «правоконкретизація»;
- визначення поняття «судова правоконкретизація».

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можна використати:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку теорії правоконкретизації, зокрема судової, науки загальної теорії права;
- в юридичній практиці – для ефективного правового регулювання, здійснення конкретизації в судовій правозастосовчій, правотлумачній та правотворчій діяльності;
- у навчальному процесі – для підготовки підручників, посібників, методичних матеріалів, у ході викладання навчальних дисциплін «Загальна теорія права», «Нормотворча техніка».

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні положення та висновки дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях: XVIII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 26-27 січня 2012 року); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Традиції та новації в системі сучасного російського права» (Международная научно-практическая конференция молодых ученых «Традиции и новации в системе современного российского права») (м. Москва, 6-7 квітня 2012 року); XX звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 6-7 лютого 2014 року); XXI звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 12-13 лютого 2015 року); науковій конференції «Сучасні

проблеми порівняльного правознавства» (м. Ужгород, 6-8 травня 2015 року).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображені в одинадцяти публікаціях (шести статтях, чотири з яких опубліковано у вітчизняних фахових наукових виданнях, та дві – в зарубіжних періодичних виданнях, а також п'яти тезах у збірниках доповідей науково-практичних конференцій).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 281 найменування. Обсяг тексту дисертації становить 182 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено про зв'язок з науковими планами, визначено його мету і завдання, об'єкт, предмет та методологію, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їхню апробацію та опублікування.

Перший розділ «Методологічні основи дослідження судової правоконкретизації» складається із двох підрозділів, які присвячені аналізу наукових напрацювань з питань правоконкретизації, судової діяльності, судової правоконкретизації, зокрема і з позицій загальної теорії права, а також методології дисертаційного дослідження.

У *підрозділі 1.1. «Стан наукового дослідження проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі»* здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел за темою дисертаційного дослідження. Звернуто увагу на те, що питання правоконкретизації та судової діяльності певною мірою висвітлено у юридичній літературі, так само як і деякі питання судової правоконкретизації. Водночас, малодослідженими залишаються питання юридичної природи судової правоконкретизації, правозастосовчого, правотлумачного та правотворчого її різновидів. У вітчизняній юридичній науці і дотепер відсутні спеціальні загальнотеоретичні дослідження цієї проблематики.

У *підрозділі 1.2. «Методологія дисертаційного дослідження»* охарактеризовано підходи, методи та засоби пізнання, використання яких сприяло досягненню поставленої мети.

В основі дисертаційного дослідження є діалектичний підхід. Використання формально-логічних прийомів допомогло визначити поняття «правоконкретизація», «судова діяльність», «судова правоконкретизація», «судова правозастосовча конкретизація», «судова правотворча конкретизація» та «судова правотлумачна конкретизація», диференціювати основні види судової правоконкретизації. Для аналізу документів, зокрема актів законодавства та судових актів, застосовувались соціологічні методи. Герменевтико-правовий метод пізнання дав змогу тлумачити

чинні джерела права з метою з'ясування змісту та значення норм права, щодо яких здійснюється судова правоконкретизація. Метод загальної теорії права дозволив виявити закономірності судової правоконкретизації, зокрема правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої.

Другий розділ «Теоретична характеристика правоконкретизації» містить три підрозділи, в яких аналізується правоконкретизація, судова діяльність та судова правоконкретизація.

У підрозділі 2.1. «Юридична природа правоконкретизації» охарактеризовано правоконкретизацію, виявлено її ознаки.

Звертається увага на те, що хоча в юридичній літературі існують різні позиції щодо поняття правоконкретизації, проте безсумнівною визнається її значимість для будь-якого виду юридичної діяльності.

А відтак, правоконкретизація є юридично значимою діяльністю компетентного суб'єкта, в результаті якої створюються передумови для реалізації нормативно-правового припису завдяки відображенню точності і повноти змісту принципу чи норми права та досягнення максимальної правової визначеності. Водночас, конкретизація здійснюється шляхом звуження чи розширення змісту понять принципу, норми права, шляхом виявлення особливих ознак, типових для фактичних обставин, а її результат фіксується у правових актах. На основі цих ознак під правоконкретизацією розуміється юридично значима діяльність компетентного суб'єкта, спрямована на відображення точності та повноти змісту принципів, норм права, досягнення їх максимальної правової визначеності для створення необхідних передумов реалізації нормативно-правового припису, в якому вони об'єктивовані.

Окрім цього, узагальнено та виокремлено факультативні ознаки, охарактеризовано критерії та межі правоконкретизації. Акцентується увага на важливості правоконкретизації у судовій діяльності.

У підрозділі 2.2. «Судова діяльність: загальнотеоретичні аспекти» систематизовано позиції, висвітлені у юридичній літературі стосовно судової діяльності. Розмежовано поняття судової діяльності в широкому та вузькому розумінні. В основу цього дослідження покладено той підхід, що судова діяльність є різновидом діяльності юридичної.

Зазначено, що в юридичній літературі судова діяльність інтерпретується по-різному: як різновид юридичної діяльності, засіб реалізації судової влади, система дій та операцій судових органів, процес відправлення правосуддя тощо.

Запропоновано судову діяльність в широкому розумінні розглядати як комплексну діяльність із забезпечення функціонування судової системи та створення ефективного правового регулювання суспільних відносин, що обумовлюється тими завданнями, які ставляться перед судовою системою та органами судової влади для реалізації покладених на них державою функцій в межах їх компетенції.

Поглиблено знання про основні ознаки судової діяльності у вузькому розумінні, серед яких здійснення такої діяльності судом в особі професійного судді чи суддів, особлива процесуальна та процедурна форма, її спрямованість на відправлення правосуддя, об'єктивацію індивідуального припису в рішенні суду.

Це дозволило судову діяльність у вузькому розумінні розглядати як правозастосування професійних суддів, спрямоване на здійснення правосуддя шляхом розгляду та вирішення справи по суті, індивідуалізації нормативно-правового припису щодо учасників судового процесу.

Таке бачення судової діяльності стало підґрунтям для дослідження судової правоконкретизації.

Підрозділ 2.3. «Теоретичні аспекти судової правоконкретизації» присвячений характеристиці правоконкретизації у судовій діяльності. У дисертації зазначається, що в юридичній науці відсутнє однозначне розуміння судової правоконкретизації, не сформована теорія судової правоконкретизації, малодослідженими залишаються питання юридичної природи судової правоконкретизації.

Аналіз цього явища дозволив виявити її основні характерні ознаки, а саме: вона є різновидом юридично значимої діяльності компетентного суб'єкта судової системи держави: професійних суддів, судових колегіальних органів, інших спеціально уповноважених органів судової системи; вона зумовлена потребою передати точний та повний зміст принципу, норми права у контексті реально існуючих соціально-правових умов; спрямована на досягнення максимальної правової визначеності змісту норми права задля її ефективного використання у врегулюванні суспільних відносин; її результати об'єктивуються у приписах, що фіксуються у судових актах. Це дозволило сформулювати визначення поняття судової правоконкретизації.

У підрозділі здійснено класифікацію судової правоконкретизації за суб'єктами та їх повноваженнями, кількісним складом та інстанційністю, за видами судової діяльності, в межах якої здійснюється правоконкретизація, за галузями права. Для подальшого дослідження обрано класифікацію за видами судової діяльності на правозастосовчу, правотлумачну та правотворчу, оскільки вона дозволяє виявити особливості конкретизації в кожній з них.

Виявлено основні причини, що зумовлюють потребу у судовій правоконкретизації, зокрема, високий рівень загальності та абстрактності нормативно-правових приписів, неможливість відмовити в правосудді з мотивів відсутності ефективних правових регуляторів, неповноти законодавства, прогалин та ін., а також критерії та межі судової правоконкретизації.

Третій розділ «Судова правоконкретизація» містить три підрозділи, присвячені характеристиці правозастосовчого, правотлумачного та правотворчого різновидів судової правоконкретизації.

У підрозділі 3.1. «Конкретизація норм права у правозастосувальній діяльності судів»

виявляються закономірності судової правозастосовчої конкретизації.

Підкреслюється, що правозастосування є основним та найбільш об'ємним різновидом судової діяльності, оскільки розв'язання юридичних справ судами, здійснення правосуддя – це основне призначення суддів та судів.

Виявлено основні ознаки судової правозастосовчої конкретизації, зокрема здійснення її професійним суддею (судьями); фіксування результатів у конкретизуючому приписі, що об'єктивується в судовому рішенні; створення підґрунтя для вирішення справи по суті, реалізації інтересів осіб, що беруть участь у справі. На їх основі сформульовано визначення поняття судової правозастосовчої конкретизації.

У підрозділі виявлено підстави та мету здійснення судом правозастосовчої конкретизації, виявлено можливості правоконкретизації при застосуванні відповідних норм права у відповідних рішеннях суду.

Підрозділ 3.2. «Правотлумачна конкретизація у судовій діяльності» присвячено з'ясуванню природи судової правотлумачної конкретизації.

У дисертації проаналізовано підходи до розуміння правотлумачення, зокрема судового, до судової інтерпретаційної правоконкретизації. Виявлено підстави здійснення судової правотлумачної конкретизації, виокремлено її види, виявлено основні ознаки, зокрема здійснення її судом в особі професійного судді (суддів), його колегіальних органів чи спеціально уповноважених органів судової системи; обумовленість необхідністю точного та уніфікованого розуміння змісту норми права чи її окремих елементів в контексті визначених обставин; забезпечення ефективного врегулювання суспільних відносин, уніфікованого та одноманітного застосування принципів, норм права; відображеність в судових рішеннях чи інтерпретаційних актах органів судової системи. На основі цих ознак сформульовано визначення поняття судової правотлумачної конкретизації.

Виявлено можливості судової правотлумачної конкретизації при інтерпретації та застосуванні відповідних норм права, зафіксованих у відповідних рішеннях суду чи спеціальних інтерпретаційних актах. Зазначено важливість судової правотлумачної конкретизації для уніфікації судової практики.

У підрозділі 3.3. «Судова правотворча конкретизація» виявлено ознаки судової правотворчої конкретизації.

У роботі аналізуються підходи до розуміння судової правотворчості як у правових системах континентального, так і загального права. Підкреслюється, що судова правотворчість не є самоціллю, вона спрямована на забезпечення ефективного судового правозастосування. Вона також обумовлюється потребою врегулювання відносин за відсутності ефективного нормативно-правової регламентації, а також впорядкування управлінських, процедурних питань.

Встановлено основні ознаки судової правотворчої конкретизації: здійснюється професійним суддею, колегією суддів, колегіальними органами суду чи судової системи в цілому; обумовлюється потребою створення правового регулятора та необхідністю вирішення справи по суті чи внутрішніх організаційно-процедурних питань діяльності судових органів; результати фіксуються в судових актах. На основі наведених ознак сформульовано визначення поняття судової правотворчої конкретизації.

У дисертації аналізуються судові акти, які містять нормативно-правові приписи, що є результатом правоконкретизації.

Четвертий розділ «Судова правоконкретизація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» складається із двох підрозділів, які висвітлюють основні проблеми судової правоконкретизації в Україні, визначають способи їх розв'язання та тенденції розвитку.

У підрозділі 4.1. «Проблеми вітчизняної судової правоконкретизації та способи їх розв'язання» охарактеризовано рішення судів та судові акти, виявлено проблеми здійснення правоконкретизації у вітчизняній судовій діяльності, серед яких виокремлено відсутність нормативного регулювання такої діяльності; відсутність визначеної процедури здійснення конкретизації; відсутність визначеного правового статусу норм, конкретизованих судом в процесі своєї діяльності.

Встановлено основні способи розв'язання таких проблем, зокрема належне формування теорії судової правоконкретизації; формалізація основних положень судової правоконкретизації в системі джерел права; визначення характеру конкретизуючих норм, їх місця в ієрархії норм права; наявність методичних рекомендацій щодо здійснення судової правоконкретизації; підвищення кваліфікації суб'єктів судової правоконкретизації за відповідною програмою.

Підрозділ 4.2. «Розвиток судової правоконкретизації в Україні» присвячено аналізу можливостей вітчизняної судової правоконкретизації. В роботі виокремлюються три послідовні етапи здійснення судової правоконкретизації в Україні: початковий, основний та завершальний; виявляється специфіка судової правоконкретизації на кожному із них. Встановлюються перспективи розвитку вітчизняної судової правоконкретизації, пропонуються методичні рекомендації щодо її здійснення.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено нове наукове завдання, що полягає в виявленні закономірностей судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації, зокрема й в Україні.

Отримані в процесі дослідження результати дають змогу зробити такі висновки.

1. Аналіз точок зору, висловлених у юридичній літературі щодо природи та поняття

правоконкретизації дозволяє стверджувати, що вітчизняна теорія правоконкретизації формується, проте низка питань і до нині є малодослідженими.

Узагальнено позиції в науковій літературі, поглиблено знання про ознаки правоконкретизації, а саме: вона є юридично значимою діяльністю компетентного суб'єкта; є необхідною передумовою реалізації нормативно-правового припису; її метою є відображення точності і повноти змісту принципу, норми права та досягнення її максимальної правової визначеності; здійснюється шляхом звуження чи розширення змісту понять принципу, норми права; здійснюється шляхом виявлення особливих ознак багатовимірної реальності соціальної ситуації, типових для фактичних обставин; її результат фіксується у правотворчих, правозастосовчих та правотлумачних актах.

Також узагальнено та виокремлено факультативні ознаки, що характеризують правоконкретизацію: необхідність у цій діяльності виникає лише за наявності відносин: абстрактне – конкретне, загальне – особливе – одиничне; вона спрямована на переведення із належного (загальнообов'язкове правило поведінки) у дійсне (реалізація норми права); на з'ясування змістовної граничності, вичерпності норми права.

Сформульовано авторське визначення поняття правоконкретизації як юридично значимої діяльності компетентного суб'єкта, спрямованої на відображення точності та повноти змісту принципів, норм права, досягнення їх максимальної правової визначеності для створення необхідних передумов реалізації нормативно-правового припису, в якому вони об'єктивовані.

2. Виявлено, що в юридичній літературі відсутня єдність щодо розуміння поняття судової діяльності, розмежовано судову діяльність у широкому та вузькому розумінні.

Запропоновано судову діяльність в широкому розумінні розглядати як комплексну діяльність із забезпечення функціонування судової системи та створення ефективного правового регулювання суспільних відносин, що обумовлюється тими завданнями, які ставляться перед судовою системою та органами судової влади для реалізації покладених на них державою функцій в межах їх компетенції.

Цій діяльності притаманні такі ознаки: вона є професійною; здійснюється уповноваженим та компетентним суб'єктом судової влади; здійснюється з метою задоволення інтересів суб'єктів права шляхом впорядкування, узгодження суспільних відносин з вимогами права; поширюється на всі сфери суспільного життя.

Поглиблено знання про основні ознаки судової діяльності у вузькому розумінні, а саме: її суб'єктом є суд в особі професійного судді чи суддів; вона спрямована на відправлення правосуддя; здійснюється в особливій процесуальній формі та відповідно до встановлених судових процедур; здійснюється шляхом розгляду та вирішення справи по суті; спрямована на створення індивідуального припису із досягненням максимальної правової визначеності прав та

обов'язків учасників судового процесу; її результат об'єктивується в акті застосування права – рішенні суду, постановленому за результатами розгляду справи по суті.

Під судовою діяльністю у вузькому розумінні слід розуміти правозастосування професійних суддів, спрямоване на здійснення правосуддя шляхом розгляду та вирішення справи по суті, індивідуалізації нормативно-правового припису щодо учасників судового процесу.

3. Констатується, що правоконкретизація є характерною складовою судової діяльності, необхідною для її здійснення. Окрім загальних ознак, що характеризують правоконкретизацію як родове явище, судовій правоконкретизації притаманні певні особливості: це юридично значима діяльність компетентного суб'єкта судової системи держави: суду як професійного судді (суддів), його колегіальних органів, інших спеціально уповноважених органів судової системи; зумовлена потребою передати точний та повний зміст принципу, норми права у контексті реально існуючих соціально-правових умов; спрямована на досягнення максимальної правової визначеності змісту норми права задля її ефективного використання у врегулюванні суспільних відносин; її результати об'єктивуються у приписах, що фіксуються у судових актах: рішеннях, нормативно-правових прецедентах, судових регламентах, інтерпретаційних актах.

Під судовою правоконкретизацію розуміється юридично-значима діяльність компетентного суб'єкта судової системи держави, що спрямована на відображення у судових актах точного та повного змісту принципу, норми права, досягнення максимальної правової визначеності задля її ефективного використання у врегулюванні суспільних відносин за об'єктивно існуючих умов.

4. Проведено класифікацію судової правоконкретизації за наступними критеріями: за видами судової діяльності, в межах якої здійснюється правоконкретизація: правотворча, правозастосовча та правотлумачна; за рівнем обов'язковості конкретизуючих норм: нормативна (офіційна) та казуальна; за інстанційністю: правоконкретизація, що здійснюється судом першої інстанції, апеляційної, вищої судової, в тому числі й колегіальними судовими органами, а також компетентними органами судової системи; за суб'єктами здійснення: делегована та автентична; за кількісним складом суб'єктів: одноосібна та колегіальна; за галузями права: у конституційному, цивільному, господарському, адміністративному, кримінальному праві, тощо. Найбільш доцільною для цього дослідження є класифікація за видами судової діяльності на правотворчу, правозастосовчу та правотлумачну, яким притаманні як загальні ознаки правоконкретизації, так і видові особливості.

5. Встановлено, що судова правозастосовча конкретизація здійснюється професійним суддею (суддями), у провадженні якого перебуває справа, в процесі її розгляду та вирішення; зумовлюється необхідністю передати точний, повний зміст принципу, норми права, досягнення правової визначеності у контексті визначених обставин справи; результати фіксуються в конкретизуючому приписі, що об'єктивується в судовому рішенні; створює підґрунтя для

вирішення справи по суті, реалізації інтересів осіб, що беруть участь у справі.

Під судовою правозастосовчою конкретизацією слід розуміти спрямовану на відображення в конкретизуючому приписі, що об'єктивованій у рішенні суду, точності та повноти змісту принципу, норми права у контексті визначених обставин справи, діяльність професійних суддів, що здійснюється в ході розгляду справи з метою її вирішення по суті та реалізації інтересів осіб, що беруть участь у справі.

6. Виявлено, що тлумачення та конкретизація у судовій діяльності, які багато в чому володіють спільними ознаками, є взаємообумовленими, але не тотожними.

Встановлено, що судова правотлумачна конкретизація має такі ознаки: здійснюється судом в особі професійного судді (суддів), його колегіальних органів чи спеціально уповноважених органів судової системи; обумовлюється необхідністю точного та уніфікованого розуміння змісту норми права чи її окремих елементів у контексті визначених обставин; передує судовому правозастосуванню; має значення для ефективного врегулювання суспільних відносин, уніфікованого та одноманітного застосування принципів, норм права; об'єктивується в судових рішеннях чи інтерпретаційних актах органів судової системи.

Таким чином, судова правотлумачна конкретизація – це діяльність суду чи спеціально уповноважених органів судової системи, що спрямована на забезпечення одноманітного та точного розуміння змісту принципу, норми права за визначених обставин та їх відображенні в судових рішеннях та інтерпретаційних актах.

7. Встановлено, що судова правотворча конкретизація має такі ознаки: здійснюється компетентним суб'єктом судової влади: судом, під яким ми розуміємо професійного суддю, колегію суддів вищих судових інстанцій чи колегіальний орган вищого суду, або компетентним органом судової системи; обумовлюється необхідністю врегулювати суспільні відносини за відсутності дієвого нормативного регулятора, закріпленого на законодавчому рівні; за об'єктивно існуючих обставин компенсує відсутність нормативного регулювання шляхом створення максимально точних, чітких, однозначних положень; створює передумови як для вирішення справи по суті, так і для вирішення аналогічних справ, або для вирішення внутрішніх організаційно-процедурних питань діяльності судових органів; результати фіксуються в формально обов'язковому приписі, що об'єктивується у судових актах.

Судова правотворча конкретизації – це діяльність суду вищих інстанцій чи спеціально уповноваженого судового органу, спрямована на відображення точності, повноти та максимальної правової визначеності нормативно-правових приписів, що об'єктивуються у судових актах.

8. З'ясовано, що при здійсненні судової правоконкретизації вітчизняні суди (судові органи) систематично стикаються з такими проблемами: відсутність нормативного регулювання такої діяльності; відсутність визначеної процедури здійснення конкретизації; відсутність визначеного

правового статусу норм, конкретизованих судом в процесі своєї діяльності.

До основних способів їх розв'язання слід віднести: належне формування теорії судової правоконкретизації; формалізацію основних положень судової правоконкретизації в системі джерел права; визначення характеру конкретизуючих норм, їх місця в ієрархії норм права; наявність методичних рекомендацій щодо здійснення судової правоконкретизації; підвищення кваліфікації суб'єктів судової правоконкретизації за відповідною програмою.

9. Виокремлено три послідовні етапи здійснення судової правоконкретизації: початковий, основний та завершальний.

На початковому етапі в першу чергу з'ясовується наявність потреби в проведенні правоконкретизації на підставі здійснення комплексного аналізу законодавства, узагальнення та систематизації практики регулювання відповідних правовідносин судом; з'ясовуються причини неналежного правового регулювання відповідних суспільних відносин та врахування їх при здійсненні конкретизації; з'ясовується необхідність правоконкретизації з врахуванням обставин, що склались.

Основний етап передбачає проведення підготовчих дій – встановлення предмету правоконкретизації та цілей, яких необхідно досягти за її результатами, та власне здійснення конкретизації шляхом звуження чи розширення змісту понять норми чи принципу права; результат судової правоконкретизації – точна та чітка, зрозуміла конкретизуюча норма не повинна заперечувати норму, що конкретизується по суті, але спрямовуватись на її розвиток, бути сумісною з діючими нормами права, не перешкоджати їх комплексному застосуванню. Результати конкретизації верифікуються на підставі аналізу можливості ефективного врегулювання суспільних відносин на підставі конкретизуючих норм в умовах, визначених реально існуючими обставинами у соціальному контексті.

Завершальний етап судової правоконкретизації полягає в об'єктивації її результатів у конкретизуючому приписі. Конкретизуюча норма є основою аргументації та може міститись як в мотивувальній, так і в резолютивній частинах судових актів.

Ці положення відображені у методичних рекомендаціях по здійсненню судової правоконкретизації в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Горбань М. Ю.** Конкретизация норм права: некоторые теоретические аспекты / М. Ю. Горбань // Научный журнал «Lex Russica» (Научные труды Московкой государственной юридической академии имени О.Е. Кутафина). – 2012. – Спецвыпуск. – С. 1513-1516.

2. **Горбань М. Ю.** Правоконкретизація: до питання визначення поняття / М. Ю. Горбань // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 3–10.
3. **Горбань М. Ю.** Правоконкретизація: загальнотеоретична характеристика / М. Ю. Горбань // Часопис Хмельницького Університету управління та права «Університетські наукові записки». – 2014. – Вип. 4 (52). – С. 22-29.
4. **Горбань М. Ю.** Теоретичні аспекти дослідження конкретизації в судовому правозастосуванні / М. Ю. Горбань // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2015. – Вип. 1. – С. 17-27.
5. **Горбань М. Ю.** Судова правотворча конкретизація: загальнотеоретичні питання / М. Ю. Горбань // Митна справа. – 2015. – №2. – Ч. 2. – С. 3-7.
6. **Горбань М. Ю.** Проблемы судебной правоконкретизации в Украине / М. Ю. Горбань // *Legea și viața* (Закон и Жизнь). – 2015. – №5. – С. 14-19.
7. **Горбань М. Ю.** Конкретизація норм права: деякі теоретичні аспекти / М. Ю. Горбань // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 26-27 січня 2012 р.). – Львів : Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка. – 2012. – С. 9-10.
8. **Горбань М. Ю.** Конкретизация норм права: некоторые теоретические аспекты / М. Ю. Горбань // Традиции и новации в системе современного российского права: Международная научно-практическая конференция молодых ученых (г. Москва, 6-7 апреля 2012 г.). – Москва : МГЮА имени О.Е. Кутафина. – 2012. – С. 33-35.
9. **Горбань М. Ю.** Правоконкретизація як елемент судової діяльності / М. Ю. Горбань // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XX регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 6-7 лютого 2014 р.). – Львів : Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка. – 2014. – С. 14-17.
10. **Горбань М. Ю.** Конкретизація в судовому правозастосуванні / М. Ю. Горбань // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 12-13 лютого 2015 р.). – Львів : Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка. – 2015. – Ч. 1. – С. 16-19.
11. **Горбань М. Ю.** Судова правотворча конкретизація у загальному та континентальному праві / М. Ю. Горбань // Сучасні проблеми порівняльного правознавства: Матеріали наукової конференції (м. Ужгород, 6-8 травня 2015 р.). – Ужгород. – 2015. – С. 72-73.

АНОТАЦІЯ

Горбань М.Ю. Судова правоконкретизація: загальнотеоретичні аспекти. – На правах

рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015.

Дисертація присвячена загальнотеоретичному аналізу судової правоконкретизації, зокрема правозастовчого, правотлумачного та правотворчого її різновидів, в тому числі й в Україні.

У роботі виявлено основні та факультативні ознаки правоконкретизації, на основі яких формулюється визначення її поняття. Проводиться розмежування судової діяльності у широкому та вузькому розумінні, виявляється її природа, формулюються визначення понять. Обґрунтовується, що судова правоконкретизація є характерною складовою судової діяльності, необхідною для її належного здійснення, аналізується її природа, дається визначення поняття як юридично значимої діяльності компетентного суб'єкта судової системи держави, що спрямована на відображення у судових актах точного та повного змісту принципу, норми права, досягнення максимальної правової визначеності задля її ефективного використання у врегулюванні суспільних відносин за об'єктивно існуючих умов.

Проводиться класифікація судової правоконкретизації, й за видами судової діяльності виокремлюються правозастосовчий, правотлумачний та правотворчий її різновиди.

Виявляється юридична природа судової правозастосовчої, правотлумачної та правотворчої конкретизації, формулюються визначення понять «судова правозастосовча конкретизація», «судова правотлумачна конкретизація» та «судова правотворча конкретизація».

Також з'ясовуються проблеми, з якими систематично стикаються вітчизняні судові органи при здійсненні конкретизації в ході своєї діяльності та пропонуються основні способи їх розв'язання. Виокремлюються три послідовні етапи здійснення судової правоконкретизації та пропонуються правила її здійснення на кожному з них. Пропонуються методичні рекомендації по здійсненню судової правоконкретизації в Україні.

Ключові слова: правоконкретизація, судова правоконкретизація, судова правозастовча конкретизація, судова правотлумачна конкретизація, судова правотворча конкретизація

АННОТАЦІЯ

Горбань М.Ю. Судебная правоконкретизация: общетеоретические аспекты. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2015.

Диссертация посвящена общетеоретическому анализу судебной правоконкретизации, в частности правоприменительной, правоинтерпретационной и правотворческой ее разновидностей, в том числе и в Украине.

В работе установлено основные и факультативные признаки правоконкретизации, на основании которых формулируется определение её понятия. Проводится разграничение судебной деятельности в широком и узком смыслах, выявляется ее природа, формулируются определения понятий. Обосновывается, что судебная правоконкретизация является характерной составляющей судебной деятельности, необходимой для ее надлежащего осуществления, анализируется ее природа, дается определение понятия как юридически значимой деятельности компетентного субъекта судебной системы государства, направленной на отражение в судебных актах точного и полного содержания принципа, нормы права, достижение максимальной правовой определенности для ее эффективного использования в урегулировании общественных отношений при объективно существующих условиях.

Проводится классификация судебной правоконкретизации, и по видам судебной деятельности выделяются правоприменительный, правоинтерпретационный и правотворческий ее разновидности.

Выявляется юридическая природа судебной правоприменительной, правоинтерпретационной и правотворческой конкретизации, формулируются определения понятий «судебная правоприменительная конкретизация», «судебная правоинтерпретационная конкретизация» и «судебная правотворческая конкретизация».

Также выявляются проблемы, с которыми систематически сталкиваются отечественные судебные органы при осуществлении конкретизации в ходе своей деятельности и предлагаются основные способы их решения. Выделяются три последовательных этапа осуществления судебной правоконкретизации и предлагаются правила ее осуществления на каждом из них. Предлагаются методические рекомендации по осуществлению судебной правоконкретизации в Украине.

Ключевые слова: правоконкретизация, судебная правоконкретизация, судебная правоприменительная конкретизация, судебная правоинтерпретационная конкретизация, судебная правотворческая конкретизация.

ANNOTATION

Horban M.Y. Judicial law concretization: general theoretical aspect. – On rights of a manuscript.

Thesis research for the degree of Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – Ivan Franko National University of

Lviv. – Lviv, 2015.

This research is dedicated to general theoretical analysis of judicial law concretization, namely its law enforcement, law interpretive and law making forms, including those in Ukraine.

The work defines main signs of law concretization, on which basis one forms the definition of its meaning as a juridical significant activity of a competent subject, aimed at reflecting accuracy and completeness of content of principles of law and legal norms, achievement of their maximal legal definition in order to create necessary preconditions for realization of legal prescriptions, where they are objectified.

Judicial activity is being distinguished in wide and narrow meanings, its nature is being revealed, definition of notions is formed. Thus, in broad understanding it is offered to view judicial activity as a complex activity, which provides functioning of the judicial system and establishment of the effective legal regulation of social relations, determined by those tasks set before the judicial system and judiciary for realization of functions entrusted by the state within the limits of its competence. Under the judicial activity in its narrow understanding one should assume administration of law by the professional judges aimed at executing justice by considering and resolving the case on the merits, individualization of legal prescriptions as to the participants of the litigation.

It is also reasoned that the judicial law concretization is a characteristic constituent of the judicial activity, necessary for its due execution, its nature is analyzed, definition of notion is provided as a judicial significant activity of a competent subject of the state juridical system, aimed at reflection in the judicial acts accurate and full content of principles of law and legal norms, achievement of their maximal legal definition for their effective utilization in regulation of social relations in accordance with the objective existing conditions.

The classification of judicial law concretization is carried out on the key criteria. In accordance with the types of the judicial activity law enforcement, law interpreting and law making forms of judicial law concretization are separated.

Juridical nature of law enforcement, law interpretive and law making concretization is being revealed, definition of the corresponding notions are being formed. Thus, under the judicial law enforcement concretization one should understand aimed at reflection in the legal concretizing prescription, being objectified in the court decision, of the accuracy and fullness of the content of the principles of law and legal norms in the context of the defined circumstances, activity of the professional judges, being executed within the course of its reviewing in order to consider the case on the merits and realize interests of the parties participating in the case. Judicial law interpreting concretization is the activity of the court or specially empowered authorities, aimed at providing indubious and accurate content understanding of the of the principles of law and legal norms under the defined circumstances and their reflection in the court decisions and interpretations acts. At the same time judicial law making

concretization is the activity of the superior jurisdiction courts or the specially empowered judicial authority, aimed at reflection of the accuracy, fullness and maximal legal certainty of the legal prescriptions, being objectified in the judicial acts.

Problems, which are systematically encountered by domestic judicial authorities while executing concretization in their activity, are being clarified. Among them – absence of the legal regulation for such an activity, namely, defined procedure (rules) for execution of the judicial law concretization; absence of the defined legal character of the norms, concretized by the court in the process of its activity; absence of the delimitation between the law enforcement, law interpreting and law making concretization, defining of the peculiarities, specifics of each type. Hence, the following main ways for their solving are offered: due formation of the theory of the judicial law concretization; perfection of the main principles of the judicial law concretization in the system of the sources of law; definition of the character for the concretization norms, their place in the hierarchy of the legal norms; availability of the methodical recommendations as to execution of the judicial law concretization; raising of qualification of the judicial law concretization subjects in accordance with the matching program.

Three consequential stages for execution of the judicial law concretization are also outlined in the current work, ways of its execution on each of stages are offered, the latter are reflected in the methodologic recommendations concerning execution of the judicial law concretization in Ukraine.

Keywords: law concretization, judicial law concretization, judicial law enforcement concretization, judicial law interpreting concretization and judicial law making concretization.

Підписано до друку 2.11.2015 р. Формат 60х90/16

Обсяг 0,9 авт. арк.

Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.

79000, Львів, вул. Студинського, 4.

Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10. 2007 р.

Тел.: 096 270 62 87; 050 227 91 39.

e-mail: genaprint@mail.ru